

Şer'îye Sicillerine Göre Kayseri'de Mülk Satışları Üzerine Bir Değerlendirme (1678-1679)

Emine GÜLDÜOĞLU*

Özet

Osmanlı Devleti'nin mahkeme kayıtları uzun yıllar boyunca muntazam olarak sicillere yazılmıştır. Şer'îye Sicilleri veya Kadı Sicilleri olarak bilinen bu defterlerde; idari, siyasi, iktisadi, dinî, sosyal ve toplumsal konularla ilgili belgelere rastlamak mümkündür. Bu defterler, belge türleri bakımından da çeşitlilik arz etmektedir. Bunlar arasında; hüccet, ilam, ferman, berat, buyruldu, hüküm vs. belgeler bulunmaktadır. Bu makalede, 1678-1679 tarihinde kaydedilen Kayseri Şer'îye Sicili incelenmiş, mülk satışları ile ilgili kayıtların tespit edilmesi ve bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Bu sicilden de anlıyoruz ki; Kayseri'de ev, bağ, dükkân ve tarlaların satış işlemi yapılmıştır. Şahıslar, kendilerine ait veya ortağı oldukları mülkleri, başkalarına satabilmişlerdir. Bu çalışmada, sicile kaydedilen belgelerden örnekler vererek, mülk satışları ile ilgili bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şer'îye Sicili, Kayseri, İktisat, Mülk Satışları.

An Assessment on Property Sales in Kayseri According to The Şer'îye Sicilleri (1678-1679)

Abstract

Court records of the Ottoman Empire has been written for many years regularly to the registers. It is possible to find in this book, known as Şer'îye Sicilleri or Kadı Sicilleri, administrative, political, economic, religious, social related to documentation. These books, in terms of document types are also varied. These include hüccet, ilam, ferman, berat, buyruldu, hüküm and so on. In this article, my aim is to examine The Şer'îye Sicili of Kayseri, dated 1678-1679. We understand from this register that in Kayseri, home, vineyards, shops and fields have been made of the sales process. Individuals, their own or their partner property, able to sell to others. In this study, I will try to make an assessment about the sale of property by giving examples from documents recorded in the register.

Key Words: Şer'îye Sicili, Kayseri, Economic, Property Sales.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin en önemli yargı organı olan şer'î mahkemelerde tutulan, şer'îye sicilleri veya kadı sicilleri olarak da adlandırılan defterlerdeki kayıtlardan; çeşitli tarihlere ait idari, hukuki, iktisadi, askerî vs. kurumlar hakkındaki bilgilere ulaşabilmekteyiz. Osmanlı tarihinin birinci dereceden kaynakları arasında önemli bir yeri olan şer'îye sicilleri, mahallî tarih araştırmalarında da mühim bir kaynaktır. Şer'îye sicillerinde; hüccetleri, ilamları, halkın farklı konular hakkındaki dilek ve şikâyetlerini,

* Araştırma Görevlisi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.

kadınların devlet merkezi ile olan resmî yazışmalarını, ferman, hüküm, berat, buyruldu vs. gibi belgeleri görmemiz mümkündür.

Sicil tabiri sözlükte; okumak, kaydetmek ve karar vermek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise; şahıslarla ilgili bütün hukukî olayları, kadınların verdikleri karar suretlerini, yargı ile ilgili çeşitli yazılı kayıtları içeren defterlere, *şer'îye sicilleri*, *kadı defterleri*, *mahkeme defterleri* veya *sicillat* defteri denmektedir. Mahkeme tarafından verilen hüccet, ilam ve şer'î evrak asıllarına uygun olarak sicillere kaydedilmiştir¹.

Şer'îye sicillerindeki kayıtlar, iki gruba ayrılır. Bunlar; kadınlar tarafından inşa edilerek yazılan hüccetler, ilamlar, maruzlar, müraseleler ve diğer kayıtlar ile kadınların kendilerinin inşa etmedikleri, belki kendilerine hitaben gönderildiği için sicile kaydedilen fermanlar, beratlar, buyruldu ve diğer hüküm çeşitleridir. Hüccetlerle ilamları birbirinden ayıran fark; hüccetlerde hâkimin herhangi bir kararının bulunmaması ve sadece şer'î mahkemenin, hukuki durumu olduğu gibi kayıt altına almasıdır. İlamların, hüccetlerden farkı, hâkimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Şer'î mahkemelerde yargı görevini yerine getiren hâkim, yargılamayı tamamladıktan sonra mevcut dava dosyasını esas alarak şer'î hükümlere göre karar verir, bu kararı önce taraflara sözlü olarak bildirir, daha sonra verilen kararın gerekçelerinin de bulunduğu bir ilam tanzim eder; davacıya ve gerekirse davalıya bu ilamın birer suretini verir, bir suretini de sicile kaydederdi².

Şer'îye sicillerindeki kayıtlar belli bir usule göre düzenlenip deftere yazılmaktaydı. *Sakk-ı şer'î* olarak ifade edilen bu usulde, mahkemelerin sicile kaydettiği veya yazılı olarak taraflara verdiği her türden belgenin düzenlenmesi ve yazılmasında belli bir yol takip edilmekteydi. Başta hüccet ve ilamlar olmak üzere, bütün kayıtların tanzim şekillerini gösteren numuneler yazılmak suretiyle *sakk kitapları* telif edilmiş ve böylece sicillerdeki kayıtların düzenlenmesi ve yazılması meselesi belli bir kaideye bağlanmıştır³.

Şer'îye sicillerinde; alım satım, borç meselesi, miras, vergi, köle azadı, evlenme, boşanma, mehir tayini, nafaka tayini, vasi tayini, zapt ve tasarruf, yaralama, küfretme, gasp, sû-i hâl, kazaen ölüm olaylarının keşf ve tahriri, yiğitbaşı ve kethüda gibi görevlilerin tayini, sefer için gerekli hazırlıkların yapılması, asker ve mühimmat temini, ahali arasındaki anlaşmazlıklar ve şikâyetler, esnaf grupları arasındaki meseleler, eşkıyalık olayları, vakıflar, zaviyeler vs. gibi çeşitli konulara ait pek çok belge yer almaktadır. Bunlar arasında çoğunluğu alım satım akitleri, borç meseleleri, miras taksimi ve vergi tahsili konuları oluştururken; evlenme, boşanma ve mehir verilmesi gibi konularla ilgili belge sayısı diğerlerine nisbeten daha azdır.

Defterlerde gayrimüslim reayayı ifade etmek için, erkeklerde “*zimmi*” veya az da olsa “*nasrani*”; kadınlarda “*zimmiye*” veya “*nasraniye*”, kelimelerinin kullanıldığını görüyoruz. Örneğin; Köstendil, Bogos, Agob, Kirkor, Mıgırdıç nam zimmî; İnci, Turfende, Temam, Gül Hatun, Sofya nam nasraniye gibi... Şahıslar sadece kendi isimleri ile veya çoğunlukla babalarının adlarıyla birlikte ve Müslüman erkeklerde “*bin*” veya “*ibn-i*”, Müslüman kadınlarda “*bint-i*” ile; gayrimüslim erkeklerde “*veled-i*”, gayrimüslim

¹ Şer'îye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, I. Cilt, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 17.

² Ahmet Akgündüz, “İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri”, *Türkler*, 10. Cilt, 56. Bölüm, s. 59-63.

³ Şer'îye Sicilleri, Mahiyeti, ... s. 18.

kadınlarda ise “*bint-i*” kelimeleri ile ifade edilmiştir. Örneğin; Süleyman bin Osman (Osman oğlu Süleyman), Ayşe bint-i Mustafa (Mustafa kızı Ayşe), Sefer veled-i Yasef (Yasef oğlu Sefer), Turfende bint-i Agob (Agob kızı Turfende) gibi... Belgelerde, tarafların isimleri ile birlikte hangi mahallede sakin oldukları da yazılmıştır.

Kayseri’de Mülk Satışları

Çalışmada kaynak olarak kullanılan 88 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili, 1089-1090/1678-1679 yıllarına aittir⁴. Çalışmanın amacı, 1678-1679 tarihine ait şer’iye sicilinden tespit ettiğimiz belgelerin verdiği bilgilerden yola çıkarak, Kayseri’deki mülk satışları hakkında bir değerlendirme yapabilmektir. Şüphesiz ki konu hakkında daha fazla bilgi edinmek ve genelleme yapabilmek için, daha geniş zaman dilimini kapsayan çok sayıda şer’iye sicilini incelemek gerekmektedir. Ancak böyle bir incelemeyi makale hacmindeki bir çalışmada gerçekleştirmek mümkün görünmediğinden, incelemek üzere 88 numaralı sicil seçilmiş, sicilde kayıtlı belgelerin tamamı incelenerek mülk satışları ile ilgili olanlar tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışma ile, Kayseri tarihi araştırmalarına bir nebze de olsa katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

İncelenen 88 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili, 136 sayfa olup, farklı konulara ait toplam 320 adet belgeyi ihtiva etmektedir. Bunlar arasında; borç anlaşmazlığı, miras-tereke, vesayet (vasi tayini), kavga, nafaka tayini, mehir verilmesi, ölümün keşfi, cinayet, köle ve cariye (azadı), görevli (mütevelli vs.) tayini, hibe, vergi tahsili, toprak tasarrufu, mahalleden ihraç, kaybolma vs. ile ilgili hüccet ve ilamlar ile çeşitli konularla ilgili ferman suretleri yer almaktadır. Bunlar içerisinde, alım satım akdi ile ilgili olan belge suretleri sayı bakımından çoğunluktadır. Sicildeki 320 belgeden 72’si mülk satışı hakkında ve çoğu da hüccet türündendir.

*Hüccet*in şer’iye sicillerindeki anlamı; kadının kararını ihtiva etmeyen, taraflardan birinin ikrarını ve diğerinin bu ikrarı tasdikini muhtevi olan, üst tarafında belgeyi düzenleyen kadının mühür ve imzası bulunan yazılı belge demektir. Şer’iye sicillerindeki yazılı kayıtların çoğunluğu hüccetlerden oluşmaktadır. Hüccetin ilamdan farkı, hâkimin kararının bulunmaması ve mahkemenin günümüzdeki noterler gibi bir hukukî durumu olduğu gibi zabt ve rabt altına almasıdır. Mahkemenin tanzim ederek ilgilinin eline verdiği ve bir suretini de sicile kaydettiği hüccet, hukukî bir meselede karşı taraf aleyhine verilmiş bir karar gibidir. Yani hukuki bir çekişme olduğunda mahkeme, hücceti elinde bulunduranın lehine karar vermektedir. Mesela bir evin satın alındığını gösteren hüccet, evi satın alan şahıs aleyhine açılacak bir davada kesin delil olarak kullanılabilir. Hüccet

⁴ 88 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili, 10 Şevval 1089/25 Kasım 1678 ile 8 Cemaziyelâhir 1090/17 Temmuz 1679 tarihleri arasında yer almakta olup, yaklaşık 8 aylık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu sicil, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans tezi olarak günümüz harflerine çevrilmiştir. Defterin mikrofilm, fotokopisi ve tez olarak hazırlanmış bir nüshası, ERÜ bünyesindeki Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi (KAYTAM)’nde mevcuttur. Bkz. Mehmet Özbek, **88 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili (H. 1089-1090 / M. 1678-1679)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995. Kayseri, bu tarihlerde idari olarak Karaman eyaletine bağlı bir sancak konumundadır. Defterin kaydedildiği tarihte; Kayseri sancağı mutasarrıfı Dilaver Paşa’dır. Kadı olarak Mevlana Seyyid Mustafa ve kadı naibi olarak da Ali Efendi’nin adı geçmektedir. Bkz. Özbek, **agt.**, s. 4.

olmasına rağmen karşı tarafın itirazı üzerine mahkemeye intikal eden olaylar da sicillerde yer almaktadır⁵.

Bir konuda, ilgililere verilen ve sicile kaydedilen olmak üzere iki hüccet metni bulunurdu. Bu iki hüccetten taraflara verilen örneğin üst tarafında hücceti veren kadının imza ve mührü mutlaka bulunurken; sicile kaydedilen hüccet suretinin başında bulunmazdı⁶.

Defterde alım satımla ilgili kayıtlı belgelerin yukarıda açıklanan sakk-ı şer'î usulü çerçevesinde yazıldığı görülmektedir. Mülkün satışına konu olan belgelerde; çoğunlukla benzer ifadeler kullanılarak, mülkü satanın hangi mahalleden olduğu ve ismi baba adı ile belirtilmiş, ardından satın alan şahsın adı yazılmıştır. Belgelerin çoğunluğunda mülkü satın alan şahsın adres bilgileri verilmemiş, sadece adı ve baba adı kaydedilmiştir. Satan ve alanın künyeleri belirtildikten sonra; mülkün bulunduğu mahalle, mevki, mevzi, nahiye veya köy adı ile birlikte, sınırları ayrı ayrı tarif edilmiş, müştemilatı ve özellikleri belirtilmiş, ardından satış bedeli ifade edilerek, adı geçen şahsa satıldığı, paranın tamamının mülkü satan tarafından alındığı, mülkün bundan böyle satın alanın *mülk-i müşterâsı* olduğu ve satış akdinin onaylanıp deftere kaydedildiği belirtilmiştir. Belgelerin sonunda genellikle gün, ay ve yıl şeklinde belge tarihleri yazılmıştır. Bazı belgelerde gün belirtilmeden *gurre*, *selh* gibi zaman dilimleri kullanılmıştır. Bütün belgelerde olduğu gibi, satışla ilgili belgelerde de belge sonunda *şuhûdü'l-hâl* başlığı ile şahitlerin isimleri listelenmiştir. Şahit sayısı 3 ila 16 kişi arasında değişmektedir. Şahitler listesinde zimmî isimleri de mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, gerek İstanbul gibi büyük şehirlerde, gerekse taşradaki şehirlerde az sayıdaki özel yapım konak ve sarayların dışındaki evler; genellikle tek veya bazen iki odalı, bu odaların dışında kiler, mutfak gibi yan unsurları, avlusu veya bahçesi bulunan oldukça küçük sayılabilecek yapıları⁷. XVII. yüzyılda Kayseri'de, evler genellikle bir *sofa*, bir *tabhane*, bir *örtme* ve bir miktar *avludan* oluşuyordu. Bazı evlerin bahçesinde ise birer *ahır* ve *su kuyusu* bulunmaktaydı⁸. Kayseri'deki evlerin temel unsurunu, ocak veya soba ile ısıtılan kışlık mekân veya kış evi olarak tarif edilen *tabhaneler* oluşturmaktadır. *Sofa* ise, evin müştemilatı arasında çeşitli bölümlerin merkezinde yer alan bir kısımdır⁹. Evin aslı mekânlarından başka eve bitişik unsurları arasında, Farsça "*gölgelik*" anlamındaki *sayegâh* ile Türkçe olarak hemen hemen aynı anlama gelen *örtme* bulunmaktadır¹⁰. Anadolu'da evlerin içinde oturulan odalar kadar önemli başka kullanım alanları arasında; insanların zirai ürünlerini muhafaza edecekleri kiler, hayvanları için ahır ve yine hayvanlarının kış

⁵ Şer'îye Sicilleri, s. 21.

⁶ *age*, s. 21.

⁷ Mülk satışları ve Kayseri örneği ile ilgili olarak bkz. Muhiddin Tuş, "Kayseri'nin 223 Numaralı Siciline Göre Mülk Satışları", (III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 11-12 Nisan 1996, Kayseri), **Bildiriler**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 1997, s. 513-526.

⁸ Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Asırda Kayseri", (I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası, 7-13 Nisan 1987, Kayseri), **Konuşmalar ve Tebliğler**, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, Kayseri 1987, s. 33.

⁹ Ruhi Özcan, "Kayseri'nin 13 Numaralı Siciline Göre Evler", (III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 11-12 Nisan 1996, Kayseri), **Bildiriler**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 1997, s. 355; Ferit Devellioglu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2008, s. 1011.

¹⁰ Özcan, *agm*, s. 356.

mevsiminde beslenmeleri için gerekli yemin depolandığı *samanlıklar* da bulunmaktadır. Eve ait bütün bu unsurlar bir bütün hâlinde duvarlar ile çevrilmiştir. Duvarların içinde kalan avluda ise, bazen *çeşme* veya *kuyu* gibi su kaynağı da bulunmaktadır. Eve ait arazi geniş ise, bir kısmı bahçe olarak düzenlenmekte ve buraya ağaçlar dikilmektedir¹¹.

Osmanlı coğrafyasındaki diğer birçok şehirde olduğu gibi, Kayseri’de de mülklerin farklı meblağlarda satılmasında; mahallenin merkeze yakınlığı, rağbet gören bir muhitte bulunması, sosyal faktörler, arz talep ilişkisi, evin müstemilatı ve özellikleri, alıcının satın alma gücü ve ekonomik durumu etkili olmuştur. En yüksek fiyata satılan mülkün Eslem Paşa Mahallesi’nde 510 esedi kuruşa satılan bir ev olduğu¹² görülmekte, en düşük fiyatlı evin ise Lala Mahallesi’nde olup 15 esedi kuruşa satıldığı¹³ tespit edilmektedir. Bağlardan en düşük fiyatla satılanı, Seykelan Nahiyesi’ndeki, otlak ve meyve ağaçları bulunan bağ olup, 13 esedi kuruşa satıldığı görülmektedir. En yüksek fiyatlı bağ ise, İncecik Nahiyesi’nde olup 230 esedi kuruşa satışı yapılmıştır. Bağın bu meblağa satılmasında, evinin ve meyve ağaçlarının bulunmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Satışa konu olan mülkler ev, bağ, dükkân ve tarladan oluşmaktadır. Satışı yapılan mülklerden 38’i ev, 23’ü bağ, 6’sı dükkân ve 5’i de tarladır. En çok satışı yapılan mülk ise ev’dir. Bunu, bağ satışları takip etmektedir.

Tablo 1. Satılan Mülklerin Tür ve Miktarları

Sıra No	Türü	Adet
1	Ev	38
2	Bağ	23
3	Dükkân	6
4	Tarla	5
TOPLAM		72

Tablo 2. Satışı Yapılan Mülklerin Bulunduğu Yerleşim Birimleri

Mahalleler			
Bağçevani	Baldöktü	Batman	Bektaş
Dibecik	Eslem Paşa	Gülük	Gürcü
Hacı	Hacı Kılıç	Harput	Hunat
Kalenderha	Kebe İlyas	Kürtler	Lala
Merkepçi	Oduncu	Rumyan	Selaldı

¹¹ Özcan, *agm*, s. 357.

¹² KŞS, Nr. 88, Sayfa No: 53, Belge No: 124. (Bundan sonraki dipnotlarda, sayfa ve belge numaraları kısaltılarak verilecektir.)

¹³ KŞS, Nr. 88, 65/153.

Sınıkçı	Sisliyan	Şarkıyan	Şehreküstü
Tavukçu	Yalman	Yenice	

Köyler			
Darsiyak	Erkilet	Germir	
Mancusun	Sakar	Talas	

Nahiyeler			
Belbaşı	Çağsak	Çaldıryan	Eğribucak
Hasandağı	İnecik	Karacaviran	Karakaya
Kayadibi	Kulaklı	Seykelan	

Alım satım işlemlerinde Müslümanlarla gayri müslim arasında herhangi bir fark yoktur. Satış işlemleri karşılıklı olabildiği gibi, kendi aralarında da olabildi¹⁴. Müslümanların kendi aralarında alım satım yaptıklarına dair 12 Safer 1090/25 Mart 1679 tarihli bir hüccette; Kayseri'nin Hacı Kılıç Mahallesi'nden Hasan Beşe ibn-i Cafer Beşe adlı kişi, aynı mahalledeki sınırları belli; birer sofa, tabhane, örtme, su kuyusu¹⁵ ve avlusu bulunan evini Ebubekir b. Zülfikar'a 63 esedi kuruşa sattığı kayıtlıdır¹⁶. Burada Hasan Beşe, oturduğu mahalledeki evini satmıştır. Satılan mülkün başka bir mahallede bulunması da mümkündür. Buna dair bir hüccetten anladığımızı göre; el-Hac Hasan b. Hüda verdi Dibecik Mahallesi'nde oturmakta ve Kebe İlyas Mahallesi'nde bulunan, metinde sınırları ayrı ayrı belirtilmiş olan evini 51 esedi kuruşa Halil b. Osman'a satmıştır. Söz konusu evin birer sofa, tabhane, ahır ve avlusu bulunmaktadır¹⁷. Bir zimmînin bir Müslümana sattığı mülkle ilgili bir hüccete baktığımızda; Batman Mahallesi'nden Allahverdi v. Avanis adlı zimmînin, aynı mahalledeki, birer sofa, tabhane, örtme, su kuyusu, oda, ahır ve avlusu bulunan evini Efker Köyü'nden Sinan Ağa b. Musli Bey'e 350 esedi kuruşa sattığını görüyoruz. Çoğu belgede satın alan kişinin nerede sakin olduğu belirtilmediği hâlde, bu belgede satan alan kişinin köyü yazılmıştır¹⁸. Diğer bir hüccette de; Sisliyan Mahallesi'nden Minas v. Agob adlı zimmînin aynı mahalledeki, birer sofa, su kuyusu, ahır ve iki tabhanesi olan evini Cafer Beşe ibn-i Cafer'e 30 esedi kuruşa sattığı kayıtlıdır¹⁹. Müslüman şahsın bir zimmîye satış yaptığına dair bir hüccetten; Kazancı taifesinden İsmail ibn-i İbrahim'in Eslem Paşa Mahallesi'ndeki, birer sofa, tabhane, oda, şirahane ve avlusu bulunan evini Simavin v. Sinan adlı zimmîye 102 esedi kuruşa sattığını öğreniyoruz²⁰. İki

¹⁴ Ali Aktan, "Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri'deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu", (III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 06-07 Nisan 2000, Kayseri), **Bildiriler**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2000, s. 24.

¹⁵ Satış yapılan evlerin büyük bir çoğunluğunda bulunan su kuyusu belgelerde, *bi'r-i mâ* şeklinde ifade edilmektedir. *Bi'r* kelimesi Arapça'da kuyu anlamına gelmektedir. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 108.

¹⁶ **KŞS**, Nr. 88, 45/107.

¹⁷ **KŞS**, Nr. 88, 82/198. (29 Rebiül ahir 1090/9 Haziran 1679)

¹⁸ **KŞS**, Nr. 88, 5/11. (17 Zilkade 1089/31 Aralık 1678)

¹⁹ **KŞS**, Nr. 88, 20/46. (7 Muharrem 1090/18 Şubat 1679)

²⁰ **KŞS**, Nr. 88, 5/13. (19 Zilkade 1089/2 Ocak 1679)

zimmî arasındaki satış akdinin yer aldığı bir hüccette; Eslem Paşa Mahallesi'nden Hacı Baba v. Yagob adlı zimmînin, aynı mahalledeki, birer sofa, tabhane, oda, örtme, su kuyusu ve avlusu bulunan evini 510 esedi kuruşa Kesir v. İsamî'ye sattığı yazılıdır²¹. Burada zikredilen meblağ, defterdeki kayıtlı satış miktarlarının en yüksekini ifade etmektedir.

Satışı yapılan mülklerin çoğunluğunu evler teşkil etmekle birlikte; bağ, dükkân ve tarla satışlarının yapıldığına dair hüccetler de bulunmaktadır. Bağ satışına dair 21 Safer 1090/3 Nisan 1679 tarihli bir hüccete göre; Merkepçi Mahallesi'nden Hüseyin b. el-Hac Cafer, Sakar Köyü'nde bulunan bağını bir ev, su kuyusu ve ağaçlarıyla birlikte 36 esedi kuruş karşılığında Hüseyin b. İbrahim'e satmıştır²². Diğer bir hüccetten; Sisliyan Mahallesi'nde oturan Turfende bt. Agob adlı zimmî kadının; Çaldıryan Nahiyesi'ndeki bağını Ömer Ağa ibn-i Ferhad adlı şahsa 25 esedi kuruşa sattığını anlıyoruz²³. Yine bağ satışı ile ilgili bir hüccetten anladığımıza göre; Germir Köyü'nden Bende v. Şahbende adlı zimmî, daha önce Bağden Harmancı adlı nasraniyeden 20 kuruş karşılığında satın aldığı aynı köydeki bağını, Germir Köyü sâkinlerinden Sefer v. Bedros adlı zimmîye aldığı fiyattan satmıştır²⁴. Belgeler arasında, Müslümanların zimmîlere bağ satışı yaptığına dair bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak bu durum, Müslümanların zimmîlere bağ satışı yapmadığı şeklinde yorumlanamaz. Farklı tarihlere ait sicillerde buna dair belgeler mevcuttur²⁵.

Dükkân satışı ile ilgili birkaç örneği inceleyecek olursak; satışı yapılan dükkânlar arasında attar dükkânı, muytab dükkânı, börekçi dükkânı, arpacı dükkânı ve berber dükkânı bulunmaktadır. Dükkân tamamen satılabildiği gibi, dükkânın bir kısmı, hisse veya mülkiyet ortaklığının satışı şeklinde de satılabilmekteydi. Örneğin; Hisayunlu Mahallesi'nden Kâmile bt. Ali adlı kadın, satış işlemi için kocası Ali b. el-Hac Davud'u kendisine vekil tayin ederek, Gün Hanı önündeki bir attar dükkânının 1/3 hissesini es-Seyyid Mustafa Çelebi b. Mehmed Ağa'ya 42 esedi kuruşa satmıştır²⁶. Şeyh Tacettin Mahallesi'nden Mehmed Çelebi b. Ali Efendi ve es-Seyyid Abdulkadir Çelebi b. Mustafa Efendi adlı kişiler, ortaklaşa mülkleri olan Saraçlar Çarşısı'ndaki yarı hissesi vakfa ait bir dükkânın kendilerine ait diğer yarı hissesini 26 esedi kuruşa Mehmed Çelebi b. Hanefi Ağa'ya satmışlardır²⁷. Diğer bir hüccette ise; Karakürkçü Mahallesi'nden Abdulkadir Beşe b. Hüseyin, annesi ve kız kardeşlerinin, vekilleri aracılığıyla, Boyacı Kapısı Çarşısı'ndaki bir kısmı Lala Camii mektebinde muallim olanlara meşrut vakfa ait olan ve bir kısmı da

²¹ KŞS, Nr. 88, 53/124. (27 Safer 1090/9 Nisan 1679)

²² KŞS, Nr. 88, 50/116.

²³ KŞS, Nr. 88, 31/71. (12 Muharrem 1090/23 Şubat 1679)

²⁴ KŞS, Nr. 88, 39/91. (3 Safer 1090/16 Mart 1679)

²⁵ Müslüman kişilerin gayri müslimlere mülklerini sattıklarına dair farklı tarihlere ait birkaç örnek verecek olursak; Mükremin Mahallesi'nde oturan Cafer b. Hüseyin, Billur mevkiindeki bağını evi ile birlikte 18 esedi kuruşa İskender v. İnebek adlı zimmîye satmıştır. KŞS, Nr. 59, 55/156. (17 Recep 1062/24 Haziran 1652). Emir Sultan Mahallesi'nden es-Seyyid İbrahim Çelebi ibn-i es-Seyyid el-Hac Bayram Çelebi, Merkep Meydanı'ndaki bağını evi ile birlikte, Yasef v. T ekir adlı zimmîye 62 esedi kuruşa satmıştır. KŞS, Nr. 60, 22/82. (7 Recep 1065/13 Mayıs 1655).

²⁶ KŞS, Nr. 88, 32/74. (20 Muharrem 1090/3 Mart 1679)

²⁷ KŞS, Nr. 88, 48/113.

kendilerine miras olarak intikal eden, birbirine bitişik börekçi ve arpacı dükkânlarının kendilerine ait kısmını 70 esedi kuruşa el-Hac İbrahim Çelebi ve Ahmed Çelebi ibn-i el-Hac Himmet'e, vekilleri aracılığıyla sattıkları kaydedilmiştir²⁸. Satışı yapılan dükkânların Boyacı Kapısı Çarşısı, Gün Hanı önünde, Sarraçlar Çarşısı, Meydan Kapısı dâhilinde olduğunu görmekteyiz. Satılan dükkânlardan 3'ü Boyacı Kapısı Çarşısı'nda bulunmaktadır.

Sicilde tarla satışıyla²⁹ ilgili belgelere baktığımızda, satışı yapılan tarlaların, ev, bağ ve dükkân gibi diğer mülk türlerine göre daha aşağı fiyatlarda satıldığını görmekteyiz. Mesela; Kulaklı Nahiyesi'nde bulunan bir kıta tarla 3 esedi kuruşa satılmıştır. İlgili hüccette, Kebe İlyas Mahallesi'nde oturan Abdulmuttalib b. Ahmed'in, tarlasını Ali b. Mehmed'e 3 esedi kuruş karşılığında sattığı kaydedilmiştir³⁰. Bir diğer hüccet ise; Talas Köyü'nden olan Agob v. Andon ile Artiyon v. Yasef adlı zimmîlerin ortak mülkleri olan tarlalarını sattıklarına dairdir. Bulunduğu yer, şehir toprağından Talas yolunda Kuyu altında olarak ifade edilmiştir. Tahminen 16 kile tohum ekilebildiği yazılan bir kıta müşterek tarla, adı geçen zimmîler tarafından, el-Hac İbrahim b. Osman Dede'ye 60 esedi kuruşa satılmıştır³¹. Şehir toprağında bulunduğu ve 15 kile tohum ekilebildiği belirtilen bir başka tarla ise, daha düşük bir fiyata, 38 esedi kuruşa satılmıştır. Talas Köyü'nden olan Agob v. Andon Keşiş ve Hatır v. Yasef adlı zimmîlere ait tarlayı satın alan kişi es-Seyyid el-Hac Mehmed Efendi olup, vekili tayin ettiği es-Seyyid el-Hac İbrahim Çelebi aracılığıyla tarlayı satın almıştır³². Benzer özelliklere sahip olduğu anlaşılan bir tarla yakın bir meblağa satılmıştır. Hisayunlu Mahallesi'nden Ayşe bt. Veli ve Ümmügülsüm bt. Hüseyin adlı kadınlar, vekilleri olan Mehmed Halife b. Ali vasıtasıyla, şehir toprağındaki 15 kile tohum ekilebilen müşterek bir kıta tarlalarını, 30 esedi kuruşa İbrahim Bey ibn-i Mustafa'ya satmışlardır³³. Yalman Mahallesi'nden Âkile bt. el-Hac Ramazan adı kadın ise satış işlemi için kocası es-Seyyid Hüseyin Çelebi b. Mustafa Efendi'yi vekil tayin etmiş ve şehir toprağında Sarımsaklı suyu yakınında olduğu belirtilen iki kıta tarlasını 110 esedi kuruşa Osman Çelebi b. Mustafa Bey'e satmıştır³⁴.

Satış işleminde birden fazla mülkün olduğu belgeler de kayıtlıdır. Mesela; Harput Mahallesi'nden Bali v. Kilabi adlı zimmî, İncik Nahiyesi'nde bulunan evini ve bağını 230

²⁸ KŞS, Nr. 88, 64/152. (15 Rebiül evvel 1090/26 Nisan 1679)

²⁹ Tarlaların tasarruf hakkı ve bu hakkın diğer kişilere devredilmesi hakkında Halil İnalçık'ın değerlendirmesi şu şekildedir: Devletin rakabesini (mutlak mülkiyet hakkını) elinde tuttuğu mirî arazi, bütün tarım topraklarını kapsamazdı. Mirî arazi, yalnız hububat ziraati yapılan, tarla olarak kullanılan arazidir. Bağ ve bahçeler bunun dışında kalır. Toprak olarak vârisler arasında paylaşılan sadece bağ ve bahçelerdir. Bununla beraber, Osmanlı hukuku reayaya, tarlasını veya çiftliğini ferağ (transfer) hakkı tanımaktadır. Bu da ancak sipahinin izni ile mümkündür. Bir köylü hayatta iken tapulu toprağını yetişkin oğullarına veya bir yabancıya ferağ edebilir. Bu işlem için, kadı sicillerinde satma (bey ve şira) tabirinin kullanılması sebebiyle birçok araştırmacı yanlış genellemeler yapmışlardır. Halil İnalçık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", **Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)**, Eren Yayınları, İstanbul 1996, s. 3-4, 14. Bu bilgilerden anladığımızı göre, bağ ve bahçelerden farklı olarak tarla satışlarında mülkiyet hakkı değil sadece kullanım hakkının, bedeli karşılığı diğer tarafa devredilmesi söz konusudur.

³⁰ KŞS, Nr. 88, 65/160.

³¹ KŞS, Nr. 88, 6/16. (10 Zilhicce 1089/28 Ocak 1679)

³² KŞS, Nr. 88, 17/41. (3 Muharrem 1090/14 Şubat 1679)

³³ KŞS, Nr. 88, 19/45. (5 Muharrem 1090/16 Şubat 1679)

³⁴ KŞS, Nr. 88, 55/129. (Gurre-i Rebiül evvel 1090/12 Nisan 1679)

esedi kuruş fiyatla Sinan v. İse Bali adlı zimmîye satmıştır³⁵. Şarkıyan Mahallesi'nden Hacı Yıvan v. Hacı Sefer adlı zimmî de, aynı mahalledeki evini müştemilatıyla birlikte 200 esedi kuruştan, Belbaşı Nahiyesi'ndeki bir kıta bağını da bitişindeki tarlasıyla birlikte 100 kuruştan olmak üzere toplam 300 esedi kuruşa büyük oğlu Sefer'e satmıştır³⁶.

Şahıslar müşterek oldukları ev, tarla türünden mülklerini satabiliyorlardı. Örneğin; Oduncu Mahallesi'nden Temam ve Esvatadır adlı zimmî kadınlar, aynı mahalledeki müşterek mülkleri olan evi³⁷ Hüseyin b. Ahmed'e 45,5 kuruşa satmışlardır³⁸. Eşlerin müşterek oldukları mülklerini sattıklarına dair bir hüccetten; Rumyan Mahallesi'nden Maryem bt. Anasdas ve kocası Sefer v. Karlı adlı zimmîlerin aynı mahalledeki evlerini, Fatma bt. Ahmed adlı kadına, vekili olan es-Seyyid Muhterem Çelebi b. es-Seyyid Koca Bey aracılığıyla 132 esedi kuruşa sattığını anlıyoruz³⁹. Yine müşterek mülkün satışı ile ilgili olarak; Yarısı Asya bt. el-Hac Abdi Bey adlı kadına, diğer yarısı Halil Ağazade ve es-Seyyid Abdüsselam Ağa ile Seyyid Emrullah Ağa'ya ait olan Merkepçi Mahallesi'ndeki ev⁴⁰, adı geçen mülk sahiplerinin vekilleri vasıtasıyla, 120 esedi kuruşa Şaban b. Mustafa'ya satılmış; 60 kuruşunu Asya, 30'ar kuruşunu da Abdüsselam Ağa ve Emrullah Ağa almıştır⁴¹. Sicilde; ev, bağ vb. mülklerde şahısların sahip oldukları hisselerin satışı ile ilgili kayıtlar da mevcuttur. Mesela; Mancusun Köyü'nden Yusuf b. Ebubekir, Sakar Köyü'nde bulunan bağın yarı hissesini İshak b. el-Hac Abdüsselam'a 35 esedi kuruşa satmıştır⁴². Hisayunlu Mahallesi'nden Kâmile bt. Ali adlı kadın da, vekili olan kocası aracılığıyla, Gün Hanı önündeki bir attar dükkânının 1/3 hissesini es-Seyyid Mustafa Çelebi b. Mehmed Ağa'ya 42 esedi kuruşa satmıştır⁴³.

Mülk üzerinde ortaklığın oluşması, mülklerin miras olarak birkaç kişiye intikal etmesi suretiyle de vuku bulabilmiştir. Sicilde, vârislere intikal edilen müşterek mülklerin satışının yapıldığına dair kayıtlar da mevcuttur. Mesela; Şarkıyan Mahallesi'nden olup daha önce ölen Haçadır adlı zimmînin vârisleri olan zevcesi, büyük oğlu ile diğer ölen oğlunun eşi ve çocuklarının bazıları asaleten ve bazıları vekâleten olmak üzere, aynı mahallede bulunan müşterek mülkleri olan evlerini⁴⁴, 435 esedi kuruşa Ali Ağa b. Hasan Ağa'ya vekili aracılığıyla satmışlardır⁴⁵. Yenice Mahallesi'nden Abdurrahman ibn-i el-Hac

³⁵ KŞS, Nr. 88, 44/102. (8 Safer 1090/21 Mart 1679)

³⁶ KŞS, Nr. 88, 64/155. (17 Rebiül evvel 1090/28 Nisan 1679)

³⁷ Evin; birer adet tabhane, örtme, ambar ve avlusu bulunmaktadır.

³⁸ KŞS, Nr. 88, 43/100.

³⁹ KŞS, Nr. 88, 81/195. (25 Rebiül âhir 1090/5 Haziran 1679)

⁴⁰ Evin; birer sofa, tabhane, ahır, sayegâh, su kuyusu ve avlusu bulunmaktadır.

⁴¹ KŞS, Nr. 88, 61/144. (9 Rebiül evvel 1090 / 20 Nisan 1679)

⁴² KŞS, Nr. 88, 45/106. (12 Safer 1090/25 Mart 1679) Satılan bağın içinde ev, örtme ve su kuyusu olduğu belgenin sonunda ifade edilmiştir. Tabii olarak; bağın nısıf hissesini satın alan kişi, bağın içindeki bu müştemilatın da yarı hissesinin tasarruf sahibi olmaktadır. Bu durum, belgenin sonunda mülkü satan kişinin cümleleriyle ifade edilmiştir.

⁴³ KŞS, Nr. 88, 32/74. (20 Muharrem 1090/3 Mart 1679)

⁴⁴ Evin; birer sofa, tabhane, kiler, sayegâh, su kuyusu, avlu ve yer altı iki ahır vardır.

⁴⁵ KŞS, Nr. 88, 2/6. (13 Zilkade 1089/27 Aralık 1678)

Abdi ve kız kardeşi Esmâ adlı hatun vekili aracılığıyla, aynı mahalledeki kendilerine miras olarak intikal eden evlerini⁴⁶, Ömer b. Mustafa'ya 95 esedi kuruşa satmışlardır⁴⁷.

Kendilerine veraset yoluyla mülk intikal eden şahıslar, bazen ölenin borcunu ödemek için de miras olarak intikal eden mülkü satmışlardır. Örneğin; Baldöktü Mahallesi'nde iken ölen Ali b. Veli'nin vârisleri, ölen şahsın borçları için⁴⁸ aynı mahalledeki evi 100 esedi kuruşa el-Hac Hüseyin b. Veli'ye satmışlardır⁴⁹. Hasan Fakih Mahallesi'nden iken ölen Ömer b. Hüseyin'in vârisleri de, ölen şahsın borçlarını ödeyecek yeterli mülkü olmadığından, borçlarını ödemek için⁵⁰, Belbaşı Nahiyesi'ndeki bir kıta bağını satışa çıkarıp, 30 günden fazla müzayede için duyuru yapıldıktan sonra, 55 esedi kuruşa Mehmed b. Sefer'e satmışlar ve ölenin bıraktığı borç ödenmiştir⁵¹.

Küçük çocukların nafaka ve kisve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de mülk satışları yapılabilmektedir. Ayan v. İnci ve li-ebeveyn (ana baba bir) kardeşi olup ölen Serkis v. İnci'nin çocuklarının müşterek mülkleri olan, Kayseri haricindeki Kızıltepe mevkiindeki bir kıta bağ, küçüklerin nafaka ve kisve ihtiyacı için, Ahmed b. Abdi'ye 20 esedi kuruşa satılmış ve bağdaki hisselerine isabet eden meblağ, küçükler adına vasileri olan İnci Bey'e verilmiştir⁵².

Alım satım işlemlerinde para birimi olarak çoğunlukla *esedi kuruş*⁵³ kullanılmaktadır. Satış bedeli, "kıt'a esedi kuruş", "nakit esedî kuruş" veya "adet esedi kuruş" veya sadece "kuruş" şeklinde ifade edilmiştir. Satın alınan mülkün bedeli sadece nakdî şekilde ödenmemiş, satış işlemi sırasında aynı olarak ödeme yapıldığı da olmuştur. Buna dair bir hüccette; Şarkıyan Mahallesi'nden Kirkor v. Minas adlı zimmî, aynı mahalledeki evini⁵⁴, Efkere Köyü'nden Şahin v. Mıgırdıç'a 30 nakit esedi kuruş ve 70 kuruş kıymetli 2 baş beygir⁵⁵ karşılığında satmıştır. Belgenin devamında, Kirkor'un kız kardeşlerinin vekili aracılığıyla Kirkor elinden evdeki hisseleri karşılığı 40 kuruş ile 20 kuruş kıymetli bir kazan aldıkları ve ev üzerinde bir alakalarının kalmadığı kaydedilmiştir. Buradan anlıyoruz ki, satışa konu olan ev mirasla Kirkor ve kardeşlerine intikal etmiş, Kirkor da evi satma yoluna giderek evdeki hisselerinin bedelini kız kardeşlerine aynı ve nakdî olarak ödemiştir⁵⁶. Burada dikkati çeken bir husus da, zimmî⁵⁷ olan kız kardeşlerin

⁴⁶ Evin; birer sofa, tabhane, ahır, örtme, saçmalık ve yer altında samanlığı vardır.

⁴⁷ KŞS, Nr. 88, 7/19. (15 Zilhicce 1089/ 28 Ocak 1679)

⁴⁸ Belgede bu durumu ifade için "*zaruret-i deyn için*" ibaresi kullanılmıştır.

⁴⁹ KŞS, Nr. 88, 43/99. (7 Safer 1090/20 Mart 1679)

⁵⁰ "*zaruret-i deyn için*"

⁵¹ KŞS, Nr. 88, 55/128. (29 Safer 1090/11 Nisan 1679) Satılan bağın, bir evi ve ağaçları bulunmaktadır.

⁵² KŞS, Nr. 88, 131/311. (23 Cemaziyevvel 1090/2 Temmuz 1679)

⁵³ *Kuruş*, Osmanlı memleketlerinde kullanılan ecnebi parasına verilen umumi bir isimdi. Bunlardan altın olanlarına *kazıl kuruş* denir, tek başına kuruş sözü ise daha ziyade gümüş sikkeler için kullanılırdı. Kuruşun birkaç çeşidi vardı. Bunlardan, üzerinde arslan resmi bulunan esedî kuruşa, *Arslanlı* da denirdi. Osmanlı altınının üçte ikisi kıymetinde idi. Altın 120 akçe değerinde olduğuna göre, esedî kuruşun kıymeti 80 akçeydi. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986, s. 101, 126.

⁵⁴ Evin; birer sofa, tabhane, oda, ahır, avlu ve dükkanı bulunmaktadır.

⁵⁵ Belgede "*bargir*" şeklinde yazılan kelime, Farsça'da yük tutucu, yük taşıyan demek olup, Türkçe'de beygir şeklinde telaffuz edilmekte ve yük taşıyıcı, binek ve koşu atı anlamında kullanılmaktadır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1996, s. 262.

⁵⁶ KŞS, Nr. 88, 71/177. (2 Rebiül evvel 1090/13 Nisan 1679)

⁵⁷ Metnin aslında "*nasraniye*" olarak ifade edilmiştir.

vekilinin⁵⁸ ve vekâlet için gerekli iki şahidin de Müslüman oluşudur. Aynı belgenin şahitler listesinde dört Müslüman ismi ile birlikte iki zimmînin ismi de yer almaktadır. Bu da bize toplumda bireyler arası ilişkilerde ve Osmanlı mahkemesi nezdinde müslim gayri müslim ayrımı olmadığını göstermektedir.

Müslüman veya zimmî kadınlar da özel mülklerini kendileri veya vekilleri eliyle istedikleri gibi satabilmişler veya mülk satın alabilmişlerdir. Örneğin; Sınıkçı Mahallesi'nden İnci bt. Ohan adlı zimmî kadın, kendisine vekil atadığı büyük oğlu Karagöz v. Yasef aracılığıyla, aynı mahallede bulunan evini⁵⁹, 58 esedi kuruşa Arslan v. Hoca Bali'ye satmıştır⁶⁰. Kalenderhane Mahallesi'nden Hatice bt. Abdulkerim Çavuş adlı kadın ise, vekili olan Mehmed Çelebi b. Ali Efendi vasıtasıyla, evini⁶¹ 50 kuruş nakit ile kocası Ali b. Hüseyin'e satmıştır⁶².

Alım ve satım işlemlerinin, taraflar tarafından tayin edilen vekiller aracılığıyla gerçekleştirildiği de oluyordu. Örneğin; Bağçevani Mahallesi'nde oturan Süleyman b. Osman, aynı mahalledeki evini⁶³ 100 esedi kuruşa Mustafa Ağa b. Sefer Ağa'ya satmıştır. Satış işlemi Mustafa Ağa adına gerçekleştiren vekilinin İbrahim b. Mustafa adında bir şahıs olduğunu görüyoruz⁶⁴. Belgelerde kadınların vekil olarak çoğunlukla kocalarını veya oğullarını, bazen de yakınlık derecesi belirtilmeyen şahısları seçtikleri görülmektedir. Örneğin; Talas Köyü'nden Sakine bt. Abdi adlı kadın, vekili Mehmed Beşe b. el-Hac Mustafa adlı şahıs aracılığıyla, Meydan Kapısı dâhilindeki bir muhtab dükkânını, Ahmed Çelebi ve el-Hac İbrahim ibn-i el-Hac Hamza adlı şahıslara, vekili olan Mustafa Çelebi b. Ahmed Çelebi aracılığıyla 55 esedi kuruşa satmıştır⁶⁵. Hüccette; iki tarafın da, tayin ettikleri vekilleri vasıtasıyla alım satım işlemi gerçekleştirdikleri dikkati çekmektedir. Ayrıca kadının vekil tayin ettiği kişi ile ilgili akrabalığının olup olmadığı hakkında bir ifadeye rastlanmamıştır. Bir başka hüccette ise; Eskibezzazistan Mahallesi'nden iki kız kardeşin, Boyacı Kapısı Çarşısı'ndaki dükkânlarını mağazasıyla birlikte 30 esedi kuruşa Ömer Ağa b. Ferhad'a satmışlardır⁶⁶. Burada kız kardeşlerden biri, vekili tayin ettiği kocası aracılığıyla satış yapmıştır. Sınıkçı Mahallesi'nden İnci bt. Ohan adlı zimmî kadın da vekili olan büyük oğlu Karagöz v. Yasef eliyle, aynı mahallede bulunan evini 58 esedi kuruşa Arslan v. Hoca Bali adlı zimmîye satmıştır⁶⁷.

Mülklerin şahıslar arasında mübadele edildiği de oluyordu. Hunat Mahallesi'nden Mustafa b. Siyam ile Mirza ibn-i Mehmed adlı şahıslar, aynı mahallede bulunan evlerini mübadele etmişlerdir. Ancak Mustafa'nın evi daha kıymetli olduğu için, Mirza'dan

⁵⁸ Vekilin adı, Hasan b. Hamza'dır.

⁵⁹ Evin; birer sofa, tabhane, zir-i zemin, örtme, su kuyusu ve avlusu vardır.

⁶⁰ KŞS, Nr. 88, 1/1. (10 Şevval 1089/25 Kasım 1678)

⁶¹ Metnin orijinalinde evin hangi yerleşim yerinde olduğu kaydedilmemiş, sadece sınırları ve müştemilatı yazılmıştır. Evin; birer sofa, oda, örtme, ahır ve avlusu vardır.

⁶² KŞS, Nr. 88, 60/140. (8 Rebiül evvel 1090/19 Nisan 1679)

⁶³ Evin; birer sofa, tabhane, oda, su kuyusu ve avlusu vardır.

⁶⁴ KŞS, Nr. 88, 25/57. (10 Muharrem 1090/21 Şubat 1679)

⁶⁵ KŞS, Nr. 88, 62/147. (12 Rebiül evvel 1090/23 Nisan 1679)

⁶⁶ KŞS, Nr. 88, 9/24. (16 Zilhicce 1089/29 Ocak 1679)

⁶⁷ KŞS, Nr. 88, 1/1. (10 Şevval 1089/25 Kasım 1678)

fazladan 140 esedi kuruş almıştır⁶⁸. Konuyla ilgili bir başka hüccete baktığımızda; Şehreküstü Mahallesi'nden Bogos v. Hacik adlı zimmînin aynı mahalledeki evi ile; Saye Bali v. Dader adlı zimmînin Selaldı Mahallesi'ndeki evi mübadele edilmiştir. Saye Bali'nin evi daha kıymetli olduğu için Saye Bali, Bogos'tan fazladan olarak 30 kuruş ve bir altın top almıştır⁶⁹.

Şahısların, birbirlerine olan borçlarına karşılık olarak mülklerini takas ettikleri görülmektedir. Mesela; Talas Köyü'nden Sefer v. Yasef adlı zimmînin, Salih b. Abdullah'a 30 kuruş borcu vardır ve bu borcuna karşılık olmak üzere, aynı köydeki bir kıta bağı Salih'e satmıştır⁷⁰. Konuyla ilgili diğer bir hüccete ise; Dibecik Mahallesi'nden Hüseyin b. Hüseyin'in, Ömer Beşe ibn-i Ali ile olan satış işlemidir. Hüseyin, Ömer Beşe'ye olan 30 esedi kuruşluk borcuna karşılık olmak üzere, aynı mahalledeki evin⁷¹, kendisine ait iki sehim hissesini takas etmiştir. Geriye kalan 10 kuruşu ise nakit aldığı görmekteyiz⁷².

Mülkün tasarrufu ve satışı konusunda çıkan anlaşmazlıklar da mahkeme kayıtlarına geçmiştir. Mesela konuyla ilgili bir ilamdan anladığımıza göre; Hacet Mahallesi'nden Üveys Efendi b. Sündik adlı şahıs, Harput Mahallesi'nde bir evi olduğunu; Bogos, Yanos ve Sefer evlad-ı Haçadır ile valideleri Gül Hatun bt. Bünyat adlı zimmîler tarafından fuzulen zabtedildiğini, evi daha önceden Nuh Mehmed Efendi'nin sağlığında 240 kuruş satın aldığı iddia etmiştir; zimmîler ise buna karşılık olarak, mirasla intikal eden mülkü aldıklarına dair hüccet ibraz edince ve zaman aşımından dolayı evin zimmîlerde kalmasına karar verilmiştir⁷³. Bir diğer ilama bakacak olursak; Hacet Mahallesi'nde oturan es-Seyyid Hüssam Çelebi b. es-Seyyid Musa Halife adlı şahıs, daha önce 550 esedi kuruş borç olarak borcuna karşılık Eğribucak Nahiyesi'ndeki bağı rehine bıraktığını söylediği Ayan v. Sefer adlı zimmînin, bağı Avanis v. Arzman adlı bir başka zimmîye 220 esedi kuruş sattığını söyleyerek Avanis'ten davacı olmuş, sual olunmasını talep etmiş; Avanis bunu inkâr edince mahkeme es-Seyyid Hüssam Çelebi'den beyyine (delil) getirmesini istemiş, fakat ispat edemediği için bağı Avanis'in mülkiyetinde kalmasına karar vermiştir⁷⁴.

⁶⁸ **KSS, Nr. 88**, 19/44. (6 Muharrem 1090/17 Şubat 1679) Mübadele edilen evlerden Mustafa'nın evinde birer sofa, tabhane, örtme ve avlu varken; diğerinde birer sofa, oda, örtme ve avlu vardır. İki evin de sınırlarına baktığımızda, Mustafa'ya ait olan evin iki tarafının umumî yola cephesinin olduğu, diğerinin ise bir tarafının yola baktığı görülmektedir. Evler aynı mahallede ve müstemilatları da birbirine yakın özelliktedir. Bunun haricinde, belgede evlerden daha kıymetli olduğu belirtilenin neden daha pahalı olduğuna dair bir ifadeye rastlanılmamıştır.

⁶⁹ Bogos'un evinin birer tabhane ve avlusu varken; Saye Bali'nin evinin birer tabhane, zemin, ahır, su kuyusu ve avlusu bulunmaktadır. Bogos'un evi hususî yola bakarken, Saye Bali'nin evi umumî yola bakmaktadır. Sayılan bu özellikler, Saye Bali'nin evinin kıymetini artırmaktadır. **KSS, Nr. 88**, 66/163. (20 Rebiül evvel 1090/1 Mayıs 1679)

⁷⁰ **KSS, Nr. 88**, 45/105. (12 Safer 1090/25 Mart 1679) Belgede; Sefer, adı geçen meblağı "90 gün tamamına değin" Salih'e ödeyeceğini, ödemediği takdirde evin Salih'in olacağını taahhüt etmiştir. Burada satış işlemi için kullanılan "bey-i bi'l-vefa" ifadesi, borcun ödenmesi şartına bağlı olan satışı ifade etmektedir.

⁷¹ Üç sehimden biri kız kardeşine aittir.

⁷² Hüseyin'in, takasın sonrasında üzerine 10 kuruş almasından, evin 40 kuruş değerinde olduğunu anlıyoruz. Takas edilen evin; birer sofa, tabhane, örtme ve avlusu vardır. **KSS, Nr. 88**, 49/114.

⁷³ Görüldüğü gibi belge, kadının kararını içeren bir ilam kayıdır. Ortada bir anlaşmazlık vardır ve kadı tarafları dinledikten ve ibraz edilen delilleri inceledikten sonra hükmü vermiş ve karar deftere kaydedilmiştir. **KSS, Nr. 88**, 79/192. (10 Rebiül ahir 1090/21 Mayıs 1679) Defterde mülk satışında ve tasarrufu konusunda toplam 3 ilam kaydı bulunmaktadır.

⁷⁴ **KSS, Nr. 88**, 31/73. (19 Muharrem 1090/2 Mart 1679)

Sonuç

Mülk satışları ile ilgili belgeler, kadı tarafından şer'îye sicillerine muntazam olarak kaydedilmiştir. Kayıtlı belgelerden çoğu hüccet türündendir. Mülk satışları konusunda şahıslar arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktığı durumlarda mahkemenin verdiği kararı içeren ilamlar da sicilde mevcuttur. Söz konusu tarihte Kayseri'de satılan mülkler arasında ev ilk sırada yer almaktadır. Onu bağ, dükkân ve tarla satışları takip etmektedir. Kayıtlardan anladığımızı göre mülk satışları, mülkün sahibi veya mülk sahibinin vekil tayin ettiği şahıs kanalıyla olabilmektedir. Müslümanların ve gayrimüslimlerin kendilerine ait mülklerini diğer şahıslara sattıkları tespit edilebilmektedir. Kadınlar da sahibi oldukları mülkleri daha çok vekilleri vasıtasıyla satmışlardır. İncelenen 88 nolu defter, 1678-1679 arasındaki yaklaşık 8 aylık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu çalışmada, şer'îye sicillerinden bir defterdeki, alım satımla ilgili kayıtlar tespit edilerek ve örnekler vermek suretiyle, söz konusu tarihte Kayseri'de mülk satışları hakkında bir fikir verilmeye çalışılmıştır. Konu hakkında kapsamlı sonuçlara ulaşılabilmesi için, daha geniş zaman dilimini kapsayan çok sayıda defterin incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri", **Türkler**, 10. Cilt, 56. Bölüm, s. 59-63.
- AKTAN, Ali, "Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri'deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu", (III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 06-07 Nisan 2000, Kayseri), **Bildiriler**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2000, s. 7-33.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.
- İNALCIK, Halil, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", **Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)**, Eren Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996, s. 1-14.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, "XVII. Asırda Kayseri", (I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası, 7-13 Nisan 1987, Kayseri), **Konuşmalar ve Tebliğler**, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, Kayseri 1987, s. 32-35.
- ÖZBEK, Mehmet, **88 Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili (H. 1089-1090 / M. 1678-1679)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- ÖZCAN, Ruhi, "Kayseri'nin 13 Numaralı Siciline Göre Evler", (III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 11-12 Nisan 1996, Kayseri), **Bildiriler**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 1997, s. 355.
- SERTOĞLU, Midhat, **Osmanlı Tarih Lûgati**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 101, 126.
- Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.
- Şer'îye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler**, I. Cilt, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

Tuş, Muhıddın, "Kayserı'nın 223 Numaralı Siciline Göre Mülk Satışları", (III. Kayserı ve Yöresi Tarih Sempozyumu, 11-12 Nisan 1996, Kayserı), **Bildiriler**, Kayserı ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayserı 1997, s. 513-526.